

Institut Européen des Jardins & Paysages

Inventarisatie van parken en tuinen van België - Vlaanderen

Inventaris Vlaams-Brabant

Domein Saffelberg

Auteur(s) : Onroerend Erfgoed |Flanders Heritage Agency
www.onroenderfgoed.be <https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Inventarisatie van parken en tuinen van België - Vlaanderen
Inventaris Vlaams-Brabant
Domein Saffelberg

Titel: Domein Saffelberg

Provincie: Vlaams-Brabant

Gemeente: Gooik

Deelgemeente: Gooik

Delvaux, Auguste-Louis Ontwerper

Bron: Schepping: 2014-11-28

Bijwerken: 2018-10-03

URI: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/134740>

Coördinaten: Breedte: 4.1219376105

Lengte: 50.8064991469

Primaire tekst

Eclectische villa uit 1906 met conciërgewoning omgeven door landschappelijk park aangelegd rond 1810, oorspronkelijk 1 hectare 61 are, rond 1910 aanleg van een kleine vijver, een 'Franse' tuin voor het kasteel (deels bewaard) en uitbreiding van het landschappelijk park.

Het kasteel van Oplombeek

Op een in 1850 gepubliceerde topografische kaart, uitgegeven door het 'Etablissement géographique de Bruxelles' van Philippe Vander Maelen, wordt het gehucht Oplombeek, zowat anderhalve kilometer ten noorden van de dorpskern van Gooik, bedacht met twee 'châteaux'. Beide worden afgebeeld als semi-gesloten complexen, opgebouwd uit ongelijke vleugels, zoals de meeste grote hofsteden uit de regio. Het meest noordelijke – "château de Mr. Claesens" – ligt naast een ringvormige waterpartij, die suggereert dat het niet om een gewone hoeve gaat, maar om een relict van een omwalde en omgrachte site, volgens Verbesselt een "litteken" van een ver verleden: het strategisch belang van de oude Geraardsbergse baan, een van de grote verbindingswegen tussen Vlaanderen en Brabant tijdens de feodale periode, nog tot ver in de 14de eeuw het toneel van bloedige schermutselingen zoals de 'slag van het Nelleken' in 1333. In de 'Atlas cadastral de Belgique' van P.C. Popp (1860) wordt het als "château d'Oplombeek" aangeduid. Het feodale karakter komt duidelijk tot uiting op de Ferrariskaart (1771-1775): een dubbelstructuur met het kasteel op een gedeeltelijk omgracht perceel en, ten noorden ervan, een kleine eilandtuin, waar zich vroeger mogelijk een donjon bevond. Toen in 1829 de Primitieve kadasterkaart werd uitgetekend, had de toenmalige eigenaar, de Brusselse rentenier Jean-Baptiste Claessens, een bescheiden maar onmiskenbare poging ondernomen om het landgoed te 'moderniseren'. De gracht rond het kasteel was herleid tot een kleine, bijna vierkante vijver; het ringgrachtje rond de eilandtuin op de Ferrariskaart had een 'landschappelijke' vorm gekregen, met bochtige oevers en een onregelmatig gevormd eiland, toegankelijk via twee brugjes. Het gebouwencomplex bestond uit een 'pachthof' en een 'huis', het buitenverblijf van Claessens, vanaf 1854 door de inspecteurs van het kadaster als 'kasteel' omschreven. De vijvers waren 'lustvijvers'; het eiland met de brugjes (perceel 453) was volgens de legger gewoon bos, maar daarnaast lag een 'lustbos' (perceel 455) van 1,8 hectare. Dit alles wijst op het bestaan van een 'Engelse' tuin, een besloten landschappelijk parkje van het vroege type, dat vermoedelijk rond 1810 werd aangelegd. Vroege landschappelijke tuinen of parken liggen meestal naast, niet rondom het landhuis. De grote boomgaard (perceel 457) en de 25 meter brede en 250 meter lange 'lustdreef' ten zuidwesten van het kasteel, die ook op de Ferrariskaart worden afgebeeld, bleven behouden.

Na een verbouwing in de jaren 1870 werd het kasteel gedegradeerd tot 'pachthof'. Van de gebouwen bleef een groot gedeelte overeind, maar van de landschappelijke lusttuin met vijvers valt op de stafkaart van 1879 niets meer te bespeuren (pas in 1900 wordt deze 'Engelse tuin' ook kadastraal afgevoerd). Het voormalige 'kasteel van Oplombeek' staat bekend als het 'Hof De Pauw', naar de familie die het rond 1900 bewoonde, en de benaming 'kasteel van Oplombeek' wordt vaak gebruikt om het zuidelijke complex aan te duiden, namelijk het kasteel van Saffelberg.

Het kasteel van Saffelberg

Het kasteel van Saffelberg (op de kaart van Vander Maelen en de stafkaart van 1879: Saffeling, verbasteringen van Zavelberg), 300 meter zuidoostwaarts langs de Oplombeekstraat, wordt op de Ferrariskaart als een halfopen hoevecomplex afgebeeld – een U-vormig grondplan met de opening naar het noordoosten, met twee kleine tuinen: 1° tegen de straat aan de kleinste met een padenkruis, ongetwijfeld de moestuin (bloemen of snoeiboompjes niet uitgesloten); 2° de grootste achter (ten westen van) het kasteel, eveneens met een padenkruis met een boompje op het kruispunt, omschreven door een cirkelvormig pad, het geheel omheind met een dubbele haag of palissade – zonder twijfel een formele siertuin. Een grote boomgaard strekte zich noordwestwaarts uit tot aan het kasteel van Oplombeek. Geen spoor van water of van structuren die een hoog-middeleeuwse afstamming suggereren. Over de oorsprong van dit complex zijn geen gegevens bekend. De eerste vermelding zou van rond 1700 dateren. Tijdens de late 18de eeuw zou het eigendom geweest zijn van een priester, P.-J. Wouters. Een drietal tamme kastanjes (*Castanea sativa*) met stamontrekken tot bijna 5 meter zijn vermoedelijk relictten van de 18de-eeuwse tuin.

Charles-Joseph Wouters, ridder vanaf 1848, provincieraadslid en burgemeester van Gooik van 1843 tot 1878, was in 1830 de eigenaar van Saffelberg. Het kasteel was nog steeds het U-vormige complex uit de Ferrarisperiode en naast het kasteel lag nog steeds een moestuin (perceel 482), maar het omhaagde siertuintje had de plaats geruimd voor een perceel 'lustgrond' (nummer 483) dat ook de helft van de vroegere boomgaard omvat en een oppervlakte besloeg van 1 hectare 61 are. Deze lusttuin dateert waarschijnlijk uit 1800-1810 en zal gedurende bijna de hele 19de eeuw standhouden. De oudste stafkaarten (1865, 1879, 1891) tonen het uit drie bestanddelen opgebouwde kasteeldomein:

- 1° het gebouwencomplex bestaande uit twee dwarse dienstvleugels en (evenwijdig met de straat) een residentiële vleugel, opgesteld rond een erekoer;
- 2° een (rond 1844) ommuurde moestuin met een gebouwtje – tuinierswoning of oranjerie;
- 3° de voormelde landschappelijke lusttuin, met een padenpatroon dat aan een spermatozoïde of de kleine letter delta doet denken (een ovaal met een krul).

In het ovaal staat een gebouwtje dat niet op het kadaster voorkomt – een tuinpaviljoen of een prieel. Van het 19de-eeuwse kasteeldomein is ons geen beeldmateriaal bekend.

Het eclectische kasteel en de Franse tuin

In 1906, na het (bijna gelijktijdige) overlijden van de twee laatst levende dochters van Charles-Joseph Wouters, werd Saffelberg eigendom van hun nicht, Marie de Wouters de Bouchout, echtgenote van baron Philippe-Charles-Marie van Oldeneel tot Oldenzeel (1857-1938). De nieuwe eigenaars lieten het oude landhuispachthof afbreken en 20 meter meer naar het westen een nieuw, eclectisch kasteel bouwen – een vrij imposant gebouw van twee bouwlagen onder een gemansardeerd tentdak, met overwegend Fransclassicistische inslag. Opvallende elementen zijn de hoekrisalieten met pseudo-mansardedaken, de hoektoren met klokdak en lantaarn en de witgeschilderde dakkapellen met (barokke) voluutjes en driehoekige frontons. De ontwerper moet over een uitstekend modellenboek hebben beschikt. Alleen voor de plint en de kordonlijsten werd natuursteen (arduin) gebruikt; de rest is van bepleisterde baksteen met schijnvoegen. Het nieuwe dienstgebouw (remise, conciërge- of tuinierswoning), ongeveer op de plaats van het oude kasteel, is eveneens een gecementeerde baksteenbouw met imitatievoegen. Er werd ook een nieuwe, ommuurde moestuin aangelegd, naast en ongeveer even groot als de oude. Momenteel is daar gras, maar het padenkruis en overblijfsels van halve serres langs de tuinmuur bleven bewaard.

Tuin- en landschapsarchitect *Auguste-Louis Delvaux* (1882-1946) uit Oudergem ontwierp tussen de straat en het kasteel een 'Franse' tuin. De naam Delvaux is verbonden met het grootschalige verkavelingsproject 'Les Eaux Vives' in het Torfbroek te Kampenhout, waar hij rond 1930 als lid van de beheerraad van de 'Compagnie immobilière de Campenhout' in een gezelschap van wisselagenten en bankiers enigszins in het oog springt als 'architecte-paysagiste'. Het aanleg- en verkavelingsplan van 1930 voor circa 130 hectare botanisch waardevolle moerasgrond is hoogstwaarschijnlijk van zijn hand; het moest een eclectische

verzameling worden van stijlen – van Louis XVI tot modernisme – en van functies – residentiële en recreatieve – voor elk wat wils. Dit project werd slechts gedeeltelijk uitgevoerd; het huidige natuurreservaat 'Torfbroek' ontsnapte aan de verkaveling, maar de grote vijver die een groot gedeelte van het reservaat beslaat, werd gegraven in de jaren 1930 en was in het plan bedoeld als roei- en zwembijver met strand.

Het ontwerp voor Saffelberg is onvindbaar maar uit een brief van 6 september 1913 van Delvaux aan baron Maximilien de Troostembergh te Houwaart blijkt dat hij in die periode zowel in het domein Kleebeek te Houwaart als in Saffelberg met vergelijkbare opdrachten belast was. Delvaux liet zich duidelijk inspireren door de revival van de geometrische regelmatige tuinstijl, onder impuls van publicaties zoals de 'Traité général de la composition des parcs et jardins', 1879, van Edouard André en het werk van de Franse tuinarchitecten vader (Henri) en zoon (Achille) Duchêne, de 'style Duchêne'. De aanleg te Kleebeek is rijkelijker en beslaat een oppervlakte die minstens tweemaal zo groot is als die van Saffelberg. Maar in beide gevallen gaat het om hetzelfde concept: een brede, strak afgelijnde strook tussen de straat en het kasteelfront met één (Saffelberg) of twee rotondes (Kleebeek), ingekaderd door 'plate-bandes' en de op- en afrijlanen naar het kasteel. De enige rotonde van Saffelberg is momenteel onderhoudsvriendelijk beplant met sevenboom (*Juniperus sabina*) en *Thujopsis dolobrata*, maar was wellicht bedoeld voor een mozaïek van inlegplanten of een rozenperk. In de reeds vermelde brief aan baron de Troostembergh looft Delvaux de voorbeeldige groei van de theehybride 'Caroline Testout', een roos die hij ook massaal (625 stuks) in Kleebeek heeft aangeplant. Karakteristiek is ook de met een balustrade bekroonde keermuur die de "terre-plein" (zoals hij dat in Kleebeek noemt) afbakent, het gelijkgronds terras, ook halteplaats voor rijtuigen bij het kasteelbordes.

Zoals in Kleebeek hoorden de heraanleg en de uitbreiding van het landschappelijk park vermoedelijk ook tot de opdracht van Delvaux. De meeste bomen en struiken in het huidige park werden waarschijnlijk op zijn aanwijzing aangeplant: naast bloeiende struikmassieven – onder meer Pontische azalea (*Rhododendron luteum*) en Pontische rododendron (*Rhododendron ponticum*) – en courante soorten zoals bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), gewone plataan (*Platanus x hispanica*), zomer- en zilverlinde (*Tilia platyphyllos*, *Tillia tomentosa*), Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), vederesdoorn (*Acer negundo*), witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*)... ook enkele rariteiten: eikbladige beuk (*Fagus sylvatica* 'Quercifolia') en Amoersering (*Syringa amurensis*) (langs de oprit). In de noordelijke uithoek van het park (in het krulletje van de delta) werd ook een kleine vijver aangelegd, met als achtergrond een heuveltje met bruine beuk en witte paardekastanje, en moerascipres (*Taxodium distichum*) langs de oever. Door de verwerving van een groot akkerperceel kon het park in westelijke richting worden uitgebreid tot meer dan het dubbele van de oorspronkelijke oppervlakte (tot 4 hectare 18 are). Op de stafkaart van 1924 wordt het nieuwe parkgedeelte als bos voorgesteld, maar uit de aanwezigheid van een rondweg, van een centrale (stilaan verbossende) open ruimte en van siersoorten als plataan en bruine beuk blijkt dat het om een 'lustbos' gaat.

Merkwaardige bomen (Opname 19 juni 2001. Het cijfer in vet geeft de stamomtrek gemeten op 150cm hoogte.)

- 2. eikbladige beuk (*Fagus sylvatica* 'Quercifolia') **238**
- 3. Amoersering (*Syringa amurensis*) **97(30)/39(30)**
- 26. grauwe abeel (*Populus canescens*) **388**
- 27. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) **374**
- 33. tamme kastanje (*Castanea sativa*) **382**
- 46. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') **387**
- 64. tamme kastanje (*Castanea sativa*) **490**
- 65. tamme kastanje (*Castanea sativa*) **499**

Auteur: Deneef, Roger

Auteur: Wijnant, Jo

Datum: 2005

Titel Text: Park van het kasteel van Saffelberg

Grafische documenten

Het in 1906 gebouwde, eclectische Kasteel van Saffelberg te Gooik met sporen van de 'Franse' tuin ontworpen door Auguste Delvaux (Deneef, Roger, 01-01-2001, ©Vlaamse Gemeenschap)

De door een balustrade afgelijnde 'terre-plein' voor het Kasteel van Saffelberg te Gooik en de rotonde, nu met Thujopsis en Juniperus, relictten van de 'Franse' tuin ontworpen door Auguste Delvaux (Wijnant, Jo, 01-01-2001, ©Vlaamse Gemeenschap)

Bibliografie

Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Primitieve kaartblad Gooik sectie A 2de blad.

Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Oude kadastrale legger 212 Gooik, art. 108, art. 1686 nrs. 34-43, 68 en 97-99, art. 767 en art. 3024.

Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Kadastrale opmetingsschets Gooik 1844/1, 1876/9, 1900/2 en 1912/5.

Topografische kaart van België, Philippe Vandermaelen, uitgegeven in 1846-1854, schaal 1:20.000.

Topografische kaarten van België, Eerste editie, Krijgsdepot, uitgegeven in 1865-1880, schaal 1:20.000.

La noblesse belge – Annuaire de 1895 (1e partie), Bruxelles, Veuve Monnom, 1895, p. 177.

Inventarisatie van parken en tuinen van België - Vlaanderen
Inventaris Vlaams-Brabant
Domein Saffelberg

ANDRE E., *L'art des jardins. Traité général de la composition des parcs et jardins*, Paris, G. Masson, 1879.

DENEFF R. e.a., Tielt-Winge (Houwaart: Kasteel van Kleebeek, in: Historische tuinen en parken van Vlaanderen, provincie Vlaams-Brabant (M&L Cahier 6), 2002, p. 112-122.

DENEFF R. & WOUTERS J., De ondergang en wederopstanding van het Torfbroek te Berg-Kamphenhout. Monumenten & Landschappen 17(5), 1998, p. 32-54.

DE MAEGD C., *Bouwen door de Eeuwen heen – arrondissement Halle-Vilvoorde*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1977, p. 176.

DOUXCHAMPS H., *La famille de Wouters d'OplinterBouchout*, Bruxelles, Association familiale de Wouters, 1994, p. 385.

DUCHÊNE M. e.a., *Architectes-paysagistes 1841-1947. Le style Duchêne*, Editions du Labyrinthe.

JELICOE G. e.a., *The Oxford companion to gardens*. Oxford, New-York, Oxford University Press, 1986, p. 204-205.

VERBESSELT J., *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw (XXII)*, Brussel, Koninklijk Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, 1988, p. 449-450.

VINCX J.F., *De kapel en het kasteel van Saffelberg: geschiedkundige schets*, Sint-Kwintens-Lennik, Vercruyssen, 1928, p. 8-9, p. 37.

Relaties

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/14892>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/121415>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/135378>

Beknopte karakterisering

Datering: 18de eeuw, eerste kwart 19de eeuw, vóór WO I

Typologie: balustrades, conciërgewoningen, keermuren, ommuurde moestuinen, private parken, serres, tuin- en parkbeplantingen, vijvers, villa's (bouwkundig erfgoed)